

גלגוליו של "מצפון"

כך נולדה והתפתחה האתיקה העתונאית בישראל

יחיאל לימור

התרבות הפרופסיונלית, הפורמלית והלא פורמלית כאחת, היא המאפשרת להבחין בין פרופסיה לבין עיסוקים אחרים.⁵

בעיסוק העתונאי יש אחדים מן המאפיינים המובהקים של מקצועות חופשיים, ובראשם רפואה או עריכת דין. מחקרים שונים הצביעו על כך כי מאז המאה ה-19 פיתחה העתונות נורמות וטכניקות משותפות של עבודה,⁶ גיבשה דפוסי עבודה לטיפול במצבי חירום ולהערכת המציאות המשתנה,⁷ ואימצה את תפישת האובייקטיביות והנייטרליות כלפי הוולך לפני המחנה.⁸ מצד שני, מאפיינים מובהקים לא פחות, כמו הצורך בהכשרה מסודרת או ברישוי, אינם חלים על העתונאות. אפשר לומר אפוא, בהכללה, כי העתונות אינה מאמצת את "מבחני הכניסה" המקובלים בפרופסיות מוכרות - ובראשם הכשרה מסודרת, הסמכה ורישוי - אך, לעומת זאת, מוכנה לאמץ, ברמה הנורמטיבית והמעשית, כללי התנהגות ואתיקה.

הקשיים ב"התאמת" העתונאות לקני המידה המקובלים למיון פרופסיות ולהגדרתן גרמו לכך שחוקרים רבים הנמנים עם האסכולה המכניית-התפקודית העדיפו להתמקד בבחינת האוריינטציות של העתונאי הבודד - ובתפקוד של העתונאים בפועל - במקום לעסוק בתקשורת כולה כפרופסיה, וזאת משום שגישה זו היא יותר "מציאותית ומועילה", כהגדרתו של גיימן.⁹ בגישה זו יש משום דמיון מסוים לדרך שאותה נקטו סוציולוגים רבים, כאשר ביקשו לעקוף את סוגיית ההגדרה של פרופסיה, ובמקום לעסוק בשאלת המבנה של הפרופסיה, עסק בתהליך. ואמנם, בחינת האוריינטציות התפקודיות של העתונאים הניבה מחקרים רבים, שאחדים מהם הפכו לקלאסיים. בולטת ביניהם ההבחנה בין שתי גישות תפקודיות של אנשי התקשורת: זו של "השוער" (gatekeeper) וזו של "הפרקליט" (advocate).¹⁰ בעוד שהראשון רואה את תפקידו על-פי קני מידה מקצועיים טהורים, מבלי שעמדותיו ונטיותיו האישיות ישפיעו על איסוף המידע ועל עיבודו, אין השני חש עצמו מחויב לאיזון ולנייטרליות, אדרבה - הוא רואה עצמו מחויב לסייע דווקא לחלשים ולמדוכאים ולהציג את עמדתם, גם אם הדבר פוגע באיזון ובאובייקטיביות.

מול הגישה המכניית-התפקודית התפתחה בעשורים האחרונים גישה שונה, שאינה בוחנת את הפרופסיות והעיסוקים לפי קני מידה מבניים ותפקודיים. גישה זו, המוכרת יותר בשם הגישה הביקורתית, רואה בפרופסיות משום מקצועות מונופוליסטיים העושים שימוש בקוד אתי, או ברישוי, כמכשיר לשימור מעמדם הבלעדי. הסידיה של התפישה הביקורתית - שיש המכנים אותה גם בשם דגם הכוח של הפרופסיות

תקנון האתיקה המקצועית של מועצת העתונות בישראל הוא האורים והתומים בתחום האתיקה העתונאית בישראל. הוא הקובע את המותר בעשייה העתונאית, ובעיקר - משרטט את "הקווים האדומים" שאותם אסור לעתון ולעתונאי לחצות. אין פלא אפוא שיש המגדירים את האתיקה וכלליה כ"מצפון" של העתונות.¹

אולם, האתיקה העתונאית בישראל לא נולדה עם הקמתה של מועצת העתונות בשנת 1963. היא החלה להתפתח כבר שנים אחדות קודם לכן בחיק האיגוד המקצועי של העתונאים בתל אביב. המאמר הנכוח² יעסוק בימי הבראשית של האתיקה העתונאית, והוא יתמקד בשתי שאלות: האחת, מדוע נזקקו עתונאי ישראל לתקנון אתיקה משלהם, והאחרת - כיצד גובש התקנון הראשון ומהם השינויים והגלגולים שעברו עליו בשנים הראשונות אחרי ניסוחו? תשובתם של השלבים הראשונים בהתפתחות האתיקה העתונאית איננה רק בכך שהם מהווים פרק בתולדות העתונות בישראל, אלא גם - ואולי בעיקר - משום שכללי האתיקה, שגובשו על-ידי אגודת העתונאים בתל אביב, הם שהיוו את המסד שעליו התפתחו במשך השנים הגרסות השונות של תקנון האתיקה של מועצת העתונות.

פרופסיונליזציה ואתיקה

כל דיון בשאלות של אתיקה עתונאית איננו יכול להתנהל במנותק מדיון בנושא נרחב יותר: הפרופסיונליזציה של העסוק העתונאי. הקושי, ולא רק של העתונאים, להתמודד עם השאלה "האם העתונאות היא מקצוע?" נובע מכך שהגדרות המקובלות לפרופסיה בחקר הסוציולוגיה של המקצועות, אינן הולמות בצורה מדויקת ומלאה את העתונאות. הגדרות אלו - וליתר דיוק: קני המידה - תפורות בעיקר לפי מידותיהם של המקצועות החופשיים, והן מנסות לאפיין את הפרופסיה ולייתרה מעיסוקים אחרים.

קני המידה הללו, מבית מדרשם של אנשי הגישה המכניית-תפקודית, אינם אחידים, וחוקרים שונים קובעים הגדרות שונות לפרופסיה. אף על פי כן, מחקרים קלאסיים³ מזהים סדרה של קני מידה המשותפים לחוקרים רבים, וביניהם: גוף ידע תיאורטי ושיטתי, הכשרה מסודרת, הכרה חברתית (בדרך כלל, בדמות רישיון לעסוק במקצוע), שירות ייחודי, תחושת שליחות, שירות לציבור, היררכיה מקצועית או יוקרה חברתית גבוהה. גם אימוצו של קוד אתי הוא קנה מידה מקובל. יש הטוענים שהאוטונומיה המקצועית היא קנה המידה החשוב ביותר לאפיונה של פרופסיה,⁴ ואחרים מדגישים שדווקא

בתל אביב, לא ביקשו לכתוב ספר חוקים מפורט, אלא לנסח כללי יסוד, מעין "עשרת הדברות" של האתיקה העתונאית. מדוע החליטו עתונאי תל אביב, בשלהי שנות ה-50, לגבש לעצמם כללי אתיקה האמורים לחייב את כל מי שעוסק בעתונאות? אפשר להצביע על שתי סיבות לכך. האחת, הרצון ליצור מנגנון פיקוח פנימי, שיהווה מעין תגורת ביטחון וחיץ בפני פיקוח חיצוני על העתונות והעתונאים, והאחרת - לשמר את רמת המקצוע, לטפחה ואף ליחידה מעיסוקים הקרובים לעתונות, ובראשם יחסי ציבור ודוברות. עדות לקיומם של איומים חיצוניים אפשר למצוא בדברים שכתב העתונאי אורי קיסרי, שהיה אחד מחברי ועדת המצע:

אין זה סוד שהמוסד המרכזי של העתונאים בארץ¹⁹ נחלץ לחוקק לעצמו כללים מיוחדים של אתיקה משלו, באופן מקביל לרוחות שהחלו מנשבים בחוגי השלטון סביב הצורך לתקן את חוק העתונות ולהגביל לא רק את הפעולה העתונאית, אלא את התדיריה, הייתי אומר, של אלמנטים בלתי רצויים, או בלתי הוגנים, אל תחומי הפרקטיקה העתונאית. . . אינו בטוח כי כללי האתיקה המונחים לפנינו, הם זריקת החיסון המבוקשת, והעשויה להבריא את הגוף הקולקטיבי שלנו ולהצילו משולחן הניתוחים של היועץ המשפטי. אבל, שמשו צריך לעשות - הרי זה ברור. אם נפעיל את כללי האתיקה שלנו לא רק להלכה, אלא גם למעשה, כמו ידנו - מה טוב, אם לא - לא נוכל להתעקש ולהתמיד בהתנגדות עקרה, מתוך נימוקים עקרוניים, כביכול.²⁰

"הרוחות המנשבים בחוגי השלטון", כהגדרתו של קיסרי, היו שניים. הראשון, יוזמות שהתגבשו במשרד המשפטים לחקיקת חוק עתונות ישראלי, שיחליף את פקודת העתונות המנדטורית,²⁰ והשני - טיוטת חוק בתי המשפט, שנתגבשה באותם ימים, ובעיקר סעיף הסוב-יודיציה שנכלל בה. באסיפה הכללית של אגודת העתונאים שהתכנסה בתל אביב ב-16.6.57 הזהיר כתב הארץ, יעקב גיימס רוזנטל, כי החוק הוא "מעין הקדמה לחקיקה כוללת לעתונות". בסיומה של האסיפה נתקבלה החלטה שבה נאמר, בין השאר, שאם יאושר "סעיף העתונות" בהצעת חוק בתי המשפט "הוא עלול לשים מכשולים על דרך עבודתם החופשית של העתונות והעתונאים."²¹

הבעיות המקצועיות-אתיות, שהטרידו באותם ימים את העתונאים ואשר עמדו ברקע היוזמות לגיבושו של תקנון אתיקה, התמקדו בשלושה תחומים: א. עבודתם של עתונאים באיסוף מודעות לעתונות; ב. עבודה נוספת או צדדית של עתונאים,²² ובעיקר כדוברים וכאנשי יחסי ציבור; ג. קבלת מתנות וטובות-הנאה ממפעלים שבתחום סיקורו של העתונאי.²³ בעיות אלה אינן ייחודיות לעיסוק העתונאי בישראל. הן מטרידות את אנשי העתונות בעולם כולו, והן מוצאות את ביטויין גם בתקנוני אתיקה במדינות שונות. זאת ועוד: הבעיות הללו לא היו אופייניות רק לאותם ימים, הן ממשיכות להעסיק את קהילת התקשורת עד היום.

את הצורך לעסוק בנושא האתיקה נימק יושב ראש ועדת האתיקה, מיכאל אסף, באסיפה הכללית של אגודת העתונאים שנערכה בפברואר 1958, במילים הבאות: "נגשנו לרון באתיקה המקצועית לאור הנסיון שנדרש מאז יסוד האגודה לפני עשרים שנה ולאור המצב. והמצב הכללי הוא רע מאוד. כבוד המקצוע של העתונאי בארץ אינו כפי שצריך להיות. מצב זה הוא שעשה צורך חיוני בקביעת עקרונות

- טוענים כי הקוד האתי והאידיאל של שירות לציבור הם בבחינת אמצעים רטוריים לשימור כוחה של הפרופסיה, או כלשונו של לדינסקי: "ייעונים פומביים בדבר פיקוח עצמי ומחויבות-של-שירות הם אשליה שנועדה להרגיע את הציבור ואת הלקוחות ולהביך אותם."¹⁹ מקדונלד וריצר אף טוענים, בהתבסס על שורה של מחקרים שנערכו בבריטניה, כי אלה מוליכים למסקנה שהפרופסיות ימשיכו להיאבק כדי לשמר את מעמדן, להרחיב את התגמוניה שלהן ולהגן על הפריווילגיות שלהן.²² שתי הגישות הללו - הגישה המבנית-תפקודית והגישה הביקורתית רלוונטיות, כפי שיובהר להלן, לכל דיון על התפתחות האתיקה ותקנוני האתיקה העתונאית בישראל.

הגלגול הראשון

האתיקה העתונאית בישראל החלה להתפתח, כאמור, כבר בשנות ה-50, כלומר שנים אחדות לפני הקמת מועצת העתונות, הנתפשת כגוף העליון של מוסד התקשורת בישראל,¹⁹ ואשר אחד מתפקידיה הבולטים הוא גיבוש כללי האתיקה והקפדה על שמירתם. ההממה שבה גובשו הכללים הראשונים של האתיקה העתונאית היתה זו של אגודת העתונאים בתל אביב. עובדה זו שכללי האתיקה נקבעו לראשונה על-ידי עתונאים - ולא על-ידי בעלי העתונים או עורכיהם - עשויה ללמד, לפחות לכאורה, על התגבשות תפישות פרופסיונליות בקרב אנשי העתונות, שכן תקנוני אתיקה, כאחד הביטויים המעשיים של תפישות כאלה, עשויים לשקף רצון אמיתי להעלאת הרמה המקצועית של העוסקים בעתונאות. מצד שני, אימוץ כללי האתיקה יכול ללמד גם על גישה כוחנית - חיוק מעמדה של הפרופסיה בעיני עצמה ובעיני הציבור הרחב. במקרה הישראלי, כפי שיובהר להלן, אפשר שלגישה הכוחנית היה גם היבט נוסף: חיוק מעמדם של ותיקי המקצוע ביחס לחדשים, שאך זה נצטרפו אליה.

ביולי 1957 החליטה האסיפה השנתית של אגודת העתונאים בתל אביב להקים ועדה מיוחדת, שעליה הוטל, כהגדרת אחד מחבריה, העתונאי הוותיק אורי קיסרי,¹⁹ "לעבד מעין חוקה, שלפיה ינהג העתונאי המקצועי".¹⁵ הוועדה, שפעלה בשיתוף פעולה עם ועד אגודת העתונאים בתל-אביב,¹⁶ גיבשה טיוטה של "עקרונות האתיקה המקצועית לעתונאים חברי אגודת העתונאים". הטיוטה הופצה בקרב מערכות העתונים ועתונאים לקבלת תגובות, ותודשים אחדים לאחר מכן, בפברואר 1958, כונסה האסיפה הכללית לישיבה מיוחדת שבה אושר "המצע התחוקתי הזה, שלפיו, הם מקווים, יוכל להבא העתונאי לנוע ולקיים את ההתאמה בין הפרקטיקה המקצועית לבין האתיקה שלה."¹⁷ עיון ב"מצע התחוקתי", שכלל אחד-עשר סעיפים (לוח ו), מלמד כי אין המדובר אך ורק בכללי אתיקה מובהקים, אלא גם בכללים הנוגעים להתנהגותו של העתונאי לגבי מקום עבודתו (בסעיף ט' נאמר, בין השאר, כי "חייב עתונאי להקפיד על שמירת סודות המקצוע ומקום עבודתו") וכן בכללי התנהגות שנועדו לחזק את המעמד היוזוניסטי של אגודת העתונאים (בסעיף ח' נקבע בעניין זה כי "לא יעסוק חבר אגודת העתונאים בתפקידים מנהליים בעתונות במידה שתפקידים אלה עלולים לפגוע באינטרסים המקצועיים של חברי האגודה"). המספר המצומצם של כללי האתיקה - אחד-עשר בסך הכל - מלמד כי חברי ועדת האתיקה, וכמוהם גם ראשי אגודת העתונאים

הגידו לנו לוקד

לאתיקה מקצועית של העתונאי.²⁴ על הטכניקות המגוונות לשיחוד עתונאים ועל הסכנות הגלומות בהן עמד ש. שוריה (שוריה שפירא) במאמר שפרסם בשנת 1957 בספר השנה של העתונאים וכותרתו "טוהר העתונות - כיצד?":

בהרבה דרכים אפשר להשפיע על העתונאי. אף כי העתונאים העבריים הם, בדרך כלל, יותר ישרים מאשר רבים מהבריהם בכמה וכמה ארצות גדולות, אין לומר בבטחה כי שוחד כספי אינו עלול להשפיע על שום סופר המועסק בעתונות שלנו. התגמול הכספי עלול לבוא בצורת סכום מיוחד, שניתן לעתונאי לאחר שמתפרסם המאמר, כהענקת מיוחדת מטעם מקור הידיעה. וההצדקה המוסרית לכך היא: מותר לאדם להביע הערכתו לכשרונו של המחבר!

דרך אחרת להשפיע על העתונאי היא להציע לו עבודה חלקית במוסד או בחברה, שראשית מעוניינים בעזרתו. עתונאים אחדים, מן הישרים והטובים, נתפשים לכך, כשהם מקבלים על עצמם לנהל "יומני ציבור" של איזו חברה לאומית גדולה, בהצהירים כי הם בטוחים כל כך ביושרם הפנימי, שלא יושפעו בכתיבתם בעתון מקרבנם לאותו מפעל.²⁵

כשנתיים מאוחר יותר קיבל יושב ראש ועדת האתיקה, מיכאל אסף, מכתב אנונימי, שנחתם בשם "ידיד", ובו תביעה שוועדת האתיקה תדון במקרים של "עט להשכיר" המתרחשים בעתונות. במכתב זה כלולות האשמות חריפות ביותר, ונאמר בו:

...עתונאים מתקשרים עם מפלגות ומקבלים שכר בעד פרסום הימור שלהן בעתונים שהם עובדים בהם. עתונאים משכירים עצמם בעת ובעונה אחת גם לכמה מפלגות. יש אפילו המשפילים עצמם עד כדי כך, שבעמידה על המקח עם מפלגה אחת, הם טוענים שמפלגה שנייה משלמת להם יותר... הנגע פשה ביחוד בעתונים בלתי מפלגתיים ותופעה זו יש בה משום גניבת דעת, כי הקורא רגיל להתייחס באמון מיוחד לעתון הבלתי תלוי ואיננו מעלה על הדעת, שיש כאן בכל זאת תלות - אם לא של העתון, הרי של העתונאי.²⁶

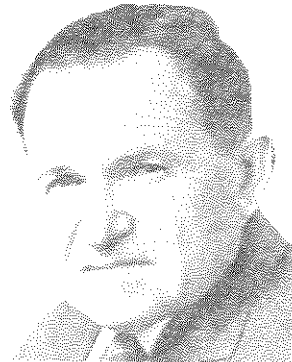
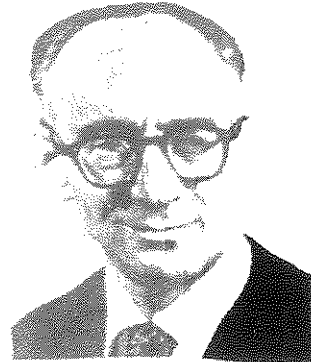
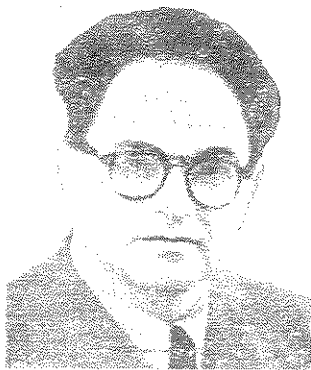
המכתב האנונימי פורסם בדו"ח של ועד אגודת העתונאים, לקראת האסיפה השנתית ב-1959, אך ככל הנראה לא טיפלה ועדת האתיקה בנושא, משום שבמכתב לא נכללו פרטים מזהים על עתונאים שהם, כדברי הכותב, "עט להשכיר".

והיה גם תחום רביעי, ייחודי לישראל. התמורות הדמוגרפיות בשנות ה-50 - גלי העלייה הגדולים וצמיחתו של דור חדש של קוראי עברית - הטביעו את חותמם על מפת התקשורת ותרמו לצמיחת עתונים חדשים רבים בשפות לועזיות ולהתבססות העתונים בעברית. ההתרחבות המהירה בשוק העתונות חייבה גיוס נרחב של כוח אדם, כאשר רבים מהעתונאים החדשים השתלבו בעבודה מבלי שעברו את תהליכי החברות הפרופסיונלית.

כרזות מפלגתיות משנות החמישים - של מפא"י ושל תנועת החרות. נגד כמה עתונאים נטען בעת ההיא שהם "משכירים עצמם בעת ובעונה אחת לכמה מפלגות" הכרזות הן רק לצורכי אילוסטרציה

באסיפה הכללית של אגודת העתונאים בתל אביב ב-1959 או הוצע להוסיף לתקנון סעיפים שיקבעו תנאים חדשים לקבלת חברים לאגודה. בין השאר הוצע כי תיבדק כשרותם "לא רק מבחינה מקצועית"

אלא גם מבחינת ידיעת עברית, ידיעות כלליות והתנהגות ההולמת את מעמד העתונאי, וכי כל מועמד לחברות באגודה חייב לדעת "א. קריאה, שיתח ודיבור קלים בעברית; ב. דברים יסודיים בגיאוגרפיה ובהיסטוריה של ישראל ובמבנה מוסדותיה של המדינה; ג. ידיעות כלליות לכל הפחות במסגרת של שש כיתות של בית ספר תיכון." כן הוצע כי שני חברי האגודה ישוחחו עם כל מועמד לחברות "כדי לעמוד על היקף ידיעותיו בעברית והשכלתו הכללית."²⁷

ההצעה לא אושרה, אך בעצם העלאתה יש כדי לשקף חשש כפול של ותיקי העתונות, ששלטו באגודת העתונאים. האחד, החשש מפני שחיקת הנורמות של השפה העברית, שנתפשה כביטוי להתחדשות הלאומית, כמו גם הדאגה מפני בורותם של עתונאים צעירים ו/או עולים חדשים שנקלטו במקצוע, משום שהעתונות נתפשה גם כעיני עצמה כגורם בעל תפקיד חינוכי.²⁸

החשש השני היה מפני החלשת מעמדה של אגודת העתונאים לא רק כאיגוד המקצועי היציג של העתונאים, אלא גם כגורם בעל ההשפעה הרבה ביותר בקהילה העתונאית, לאור העובדה שהמו"לים יכלו לגייס כרצונם, ואף עשו זאת בפועל, את כוח האדם המקצועי. ביטא זאת בגלוי יושב ראש אגודת העתונאים בתל-אביב, דן פינס: "כל בעל תון יכול להוציא עתון ולהיות גם עורכו. הוא קובע מי יעמוד בשער ויעצב את דעת הציבור, והוא גם קובע את מעמד המקצוע ואת הרכב אגודת העתונאים."²⁹ דברים דומים נשמעו מפיו של יצחק אייזנברג (הבוקר), שהוזהר באסיפה הכללית של העתונאים ב-1957 מפני "השתלטות של ועדת העורכים על אגודת העתונאים."³⁰ ביטוי נוסף לתפישה היווניסטית, שמשמעותה גם דאגה להבטחת מקומות תעסוקה לחברים בארגון, אפשר למצוא בהחלטה שנתקבלה באסיפה הכללית של עתונאי תל אביב ביולי 1958, ובה הוטל על ועד אגודת העתונאים לפעול להנהגת מדור קבע בעברית בכל עתון יומי לא עברי הרואה אור בישראל, תוך הדגשה שיש להוסיף לתקן העובדים בכל עתון כזה עורך של המדור העברי "לשם הבטחת סדירותו ורמתו."³¹ הניסיונות

שישה מהעתונאים והעורכים שהיו מעורבים בחיבור כללי האתיקה של אגודת העתונאים. למעלה (מימין לשמאל): משה רון, מיכאל אסף, דן פינס. למטה: גבריאל צפרוני, יעקב גיימס רוזנטל, אורי קיסרי.

להנהגת מדור כזה לא צלחו.

שינויים ותיקונים כבר אחרי שנה

אחרי דיונים ממושכים בשתי אסיפות כלליות של אגודת העתונאים בתל-אביב, אושרו כללי האתיקה ב-1958.³² ואף אומצו על-ידי האיגוד הארצי של העתונאים. אך לא חלפה אלא שנה וכבר הוכנסו בהם תיקונים אחרים (לוח 1). לא נמצאו מסמכים העשויים ללמד מדוע נזקקה אגודת העתונאים לריענון תקנון האתיקה בתוך זמן כה קצר. בנוסף החדש בולטים הניסוחים החדים ואף הפוזיטיביים בנושאי אתיקה, בהשוואה לגרסה הישנה, אך יש בה גם חיזוק של המרכיב היוניוניסטי.

ואלה הם השינויים והתוספות הבולטים בנוסח החדש:

- ◆ נוספה הקביעה כי "הופש העתונות וההבעה זכות יסוד הוא לאדם ואבן פינה לחירויות ולזכויות במשטר הדמוקרטי" (סעיף 1 בגרסת 1959). קביעה זו משקפת, למעשה, את רוח תפישת "האחריות החברתית" - אם כי ספק אם מי מהעתונאים היה מודע לה - שלפיה מימושו של הופש העתונות תורם לחיווקה של הדמוקרטיה.
- ◆ נוספה הגדרה חד משמעית הקובעת כי "רמה עתונאית-מקצועית

לוח 1:
כללי האתיקה של אגודת העתונאים בתל-אביב:
הנוסח המקורי מ-1958 והגרסה המתוקנת מ-1959

הנוסח המתוקן (1959)	הנוסח המקורי (1958)
	(מבוא) תפקידו של העתונאי לשרת את הציבור בהספקת ידיעות מהימנות ובדיוקנות, להגיב עליהן ולפרשן ברוח של חינוך לאזרחות טובה וליחס כבוד בין אדם לרעהו. לכן:
1. חופש העתונות וההבעה זכות יסוד הוא לאדם ואבן פינה לחירויות ולזכויות במשטר הדמוקרטי. זכות זו תגיע לביטוי ולהגשמה מלאים ומקיפים יותר ככל האפשר, אם אנשי העתונות יזכרו וישמרו תמיד את חובתם המוסרית לשאוף למהימנות ולדייקנות באיסוף ידיעות, מסירתן ובהסברתן, ובהערכת מעשיו, מחשבותיו ורגשותיו של הציבור.	א. יקפיד העתונאי על כתיבה הוגנת ויימנע בביקורתו מהטלת דופי ומהסתה אישית.
2. רמה עתונאית-מקצועית ימידת אחריות גבוהות מחייבות שהעתונאי ירגיש את עצמו כמשרת הציבור.	ב. יודק העתונאי רק לאמצעים כשרים להשגת ידיעותיו.
3. ייעודו של העתונאי - לספק לציבור ידיעות מהימנות ובדיוקנות ופרשנות שאינה מסלפת עובדות.	ג. לא יקבל העתונאי טובת הנאה המכוונת להשפיע על דרך כתיבתו או הימנעות מכתובה.
4. רדיפה בצע וטובת הנאה אישית וכן שירות ענייניו של איזה פרט הנוגדים את טובת הכלל אינם הולמים את מקצוע העתונאי. אל יודק העתונאי לאמצעי הערמה וסחיטה להשגת ידיעות. לא יקבל העתונאי טובת הנאה, העלולה להשפיע על דרך כתיבתו, לא יחתום עתונאי על כתבה כמודעה גלויה או סמויה שעתונו מפרסם תמורת תשלום. לא יעסוק עתונאי באיסוף מודעות.	ד. לא יעסוק עתונאי באיסוף מודעות וכן לא יחתום על כתבה שעתונו מפרסמה תמורת תשלום.
5. הרצאת לעז, הסתה אישית והאשמות בלתי מבוססות הן עבירות חמורות לעתונאי. חייב העתונאי לכבד את שמו הטוב ואת חיי הפרטיים והמשפחתיים של כל אדם. אם הפרסום פוגע בשמו ובכבודו של מישור, יש לתת לו אפשרות לפרסם תשובה. חייב העתונאי להביא בדיוק דברים שהוא שמע ולמנוע מהקורא הסקת מסקנות בלתי נכונות.	ה. יכבד העתונאי את האמון שניתן בו. בפרט לא יפרסם עתונאי בעתון שלו אינפורמציה שהוא מקבל במסיבות עתונאים ושהוסכם מראש שאינה לפרסום, ואף לא ימסור אותה לכתב עת אחר או לכל איש שאינו קשור לעתונו.
6. פלגיאט וכל צורה של ניצול עבודתו של עתונאי אחר בלי רשותו, אסורים בהחלט. אל יכחיש עתונאי ידיעה שפרסם עתונאי אחר אלא אם כן הוא בטוח שאינה נכונה.	ו. לא ינצל עתונאי את עבודתו של עתונאי אחר בדרך של פלגיאט או הפרת זכות יוצר.
7. לא יגלה עתונאי את מקור האינפורמציה, אם נתבקש על כך על ידי מוסר האינפורמציה. וכן חייב העתונאי להקפיד על שמירת סודות המקצוע והמפעל שבו הוא עובד. לא יפרסם עתונאי בעתון שלו אינפורמציה שהוסכם שהיא לא לפרסום, ואף	ז. לא ישמש עתונאי כקצין עתונות או סוכן ליחסי ציבור, אלא אם כן קיבל היתר מפורש בכתב מאת הוועדה לאתיקה מקצועית. מותר לעתונאי לעבוד גם מתוך לעתונות בתנאי שאין עבודתו זו פוגעת בכללי האתיקה העתונאית.
8. לא יעסוק חבר אגודת העתונאים בתפקידים מנהליים בעתונו, אם תפקידים אלה מתנגשים באינטרסים המקצועיים של חברי האגודה.	ח. לא יעסוק חבר אגודת העתונאים בתפקידים מנהליים בעתונו במידה שתפקידים אלה עלולים לפגוע באינטרסים המקצועיים של חברי האגודה.
9. חבר אגודת העתונאים לא יכול לשמש קצין ליחסי ציבור של איזה מוסד או מפעל, אלא אם כן קיבל היתר מפורש לכן מאת הוועדה לאתיקה מקצועית.	ט. חייב עתונאי להקפיד על שמירת סודות המקצוע ומקום עבודתו. אין עתונאי חייב לגלות את מקורות האינפורמציה שלו.
10. מותר לחבר אגודת העתונאים לעבוד גם מחוץ לעתונות בתנאי שאין עבודתו זו פוגעת בסעיפי התקנון ובכללי האתיקה המקצועית.	י. כללים אלה אינם באים למצות את דיני האתיקה המקצועית, לא בתחומים שאינם מוזכרים כאן, ואף לא בתחומים שהם חופפים אותם במפורש.
11. כל חבר אגודת העתונאים חייב לשמור על כבוד חבריו באגודה ועל שמה הטוב של האגודה.	יא. במידה שהפגיעה בכללים אלה מהווה גם הפרת חוק המדינה, אין בכללים אלה כדי להכביד בהבאת המפר לדין אזרחי או פלילי.

מקורות: גרסת 1958 - ספר השנה של העתונאים חשי"ח; גרסת 1959 - גנזן אגודת העתונאים - הלחן גא"ח: 3 -

על טוהר המידות".³⁵

עד מהרה התברר כי הקמתה של ועדת אתיקה, שהייתה צריכה לאכוף את כללי האתיקה החדשה, יצרה אי בהירות מבנית ועניינית, ואף היכוכים, בינה לבין בית הדין הוותיק של האגודה, שכן קווי התייחסות בין התפקידים של שני הגופים לא היו ברורים דיים. כתוצאה מכך היתה גם אי בהירות מי מבין הגופים צריך לטפל בסוגים שונים של תלונות ובעיות. היו שסברו כי על ועדת האתיקה לטפל ולדון בתלונות על עבירות אתיות, בעוד שבית הדין אמור לטפל בתלונות הנוגעות ליחסים שבין חברי האגודה לבין עצמם, כולל "התנהגות בלתי חברית". התפישה הפוכה, שאותה ביטא ד"ר צבי רותם (אומד) בישיבת הוועדה לאתיקה מקצועית ב-14.2.61, היתה, שהוועדה היא "מוסד מחוקק", בעוד בית הדין הוא "מוסד משפטי גרידא", ועל כן הוועדה "צריכה לברר שאלות עקרוניות אך אינה צריכה לדון בכל מקרה קונקרטי".³⁶ כדי לפתור את המחלוקת הוחלט על תיאום בין יושבי הראש של שני הגופים, אך בתוך תקופה לא ארוכה שוב לא היה בו צורך, משום שמועצת העתונות החדשה, שקמה ב-1963, נטלה לעצמה את תפקידיה של ועדת האתיקה, ועם התבססותה הועבר אליה הטיפול בכל הסוגיות האתיות, בעוד שלבית הדין נותרו רק תלונות הנוגעות ליחסים בין חברי האגודה.

ועדת האתיקה החדשה של אגודת העתונאים בתל אביב החלה לנתב אליה בהדרגה תלונות שונות. כיוון שדפוסי הפעולה שלה טרם התגבשו, היא טיפלה לא רק בתלונות על עבירות אתיות של עתונאים, אלא גם בתלונות שעניינן יחסים בין עתונאים. המשותף לכל התלונות הללו היו שהן נתקבלו מעתונאים. לימים, כאשר תוקם מועצת העתונות, ימעטו עתונאים לפנות אליה בתלונות נגד עמיתיהם, והמועצה גם לא תעסוק ביחסים שבין עתונאים, אלא אם כן יש בהם חריגה מפורשת מכללי האתיקה של המועצה.

בין התלונות שטופלו באותן שנים על-ידי ועדת האתיקה של

אגודת העתונאים בתל-אביב, אפשר לציין את המקרים הבאים:

◆ *תלונה נגד כתב מעריב בגלל סגנון מאמרו בעניינו של אהרן כהן, שהואשם בריגול לטובת ברית המועצות.* ועדת האתיקה החליטה שלא לדון בתלונה, משום שאפילו לדברי המתלונן המדובר הוא בסגנון כתיבה שיש בו משום בזיון בית המשפט. "יש ענינים שאינם נכנסים לתחום שיפוטה של ועדת האתיקה", פסק יושב ראש הוועדה, גבריאל צפרוני. "התובע מעלה שאלה משפטיות שאינה נוגעת לאתיקה מקצועית, ומשום כך אין הוועדה יכולה לטפל בה" (גא"ה: 25 - 97).

◆ *תלונה של כתב הארץ נגד אפרים אילין, בעל מפעל המכוניות "קייזר אילין".* הוועדה החליטה כי אין היא מוסמכת "על פי עצם תפקידיה המוגדרים ותחומי פעולתה, לדון בסכסוך בין חברי אגודת העתונאים לבין מי שאינו חבר באגודה" (גא"ה: 25 - 97).

◆ *תלונה של עורך היומון בשפה הפולנית נוביני קורייר נגד אחד מעמיתיו לעבודה.* העורך התלונן כי בעת היעדרו מהארץ הציב הנתבע להנהלת העתון למנותו כעורך העתון. הוא ראה בפנייה זו, שנעשתה מאחורי גבו, "חתימה תחתיו". ועדת האתיקה פסקה כי "יש במעשהו של הנתבע משום חתימה תחת מעמדו של התובע, חברו לעבודה, הנוגד את האתיקה החברית". בית הדין גם פסק שהנתבע ראוי לניופה על מעשהו (גא"ה: 25 - 97).

ומידת אחריות גבוהות מחייבות שהעתונאי ירגיש עצמו כמשרת הציבור" (סעיף 2). השינוי הסמנטי בסעיף זה - בגרסה המקורית נכתב כי "תפקידו של העתונאי הוא לשרת את הציבור", בעוד שבגרסה המאוחרת הוא מוגדר כ"משרת הציבור" - מלמד על תפישה מודעת של שליחות ציבורית ברות "האחריות החברתית".

◆ *נעלמה ההגדרה היומרתית והפטרונית שלפיה הספקת ידיעות והפרשנות יהיו ברוח של חינוך הציבור "לאזרחות טובה וליחס כבוד בין אדם לרעהו".*

◆ *הוחרף גוסס האזהרה לגבי הטלת דופי והסתה אישית, ובנוסף החדש (סעיף 5) הודגש כי "הוצאת לעז, הסתה אישית והאשמות בלתי מבוססות הן עבירות תמורות לעתונאי".*

◆ *נוסף לראשונה נוסח המחייב את זכות התגובה. בסעיף 5 נקבע, בין השאר: "אם הפרסום פוגע בשמו ובכבודו של מישהו, יש לתת לו אפשרות לפרסם תגובה".*

◆ *הוחמרו ההגדרות לגבי טובות הנאה, ובנוסף החדש (סעיף 4) נקבע כי "רדיפת בצע וטובת הנאה אישית וכן שירות עניינו של איזה פרט הנוגדים את טובת הכלל אינם הולמים את מקצוע העתונאי".* הנוסח הקודם (סעיף ג' בגרסת 1968) היה מעודן יותר: "לא יקבל עתונאי טובת הנאה המכוונת להשפיע על דרך כתיבתו או המנעות מכתובה".

◆ *הוגדרו איסורים מפורשים בדבר דרכי איסוף מידע. בעוד שבגרסה הראשונה (סעיף ב') נאמר כי "יודקק העתונאי רק לאמצעים כשרים להשגת ידיעותיו", הרי בנוסח המאוחר יותר נוספה אזהרה (סעיף 4): "אל יודקק העתונאי לאמצעי הערמה וסחיטה להשגת ידיעותיו".*

◆ *נקבע במפורש העיקרון של חסיון מקורות המידע. הנוסח המעודן שנכלל בגרסה הראשונה - ואשר קבע (סעיף ט') כי "אין עתונאי חייב לגלות את מקורות האינפורמציה שלו" - הוחלף בנוסח חד משמעי (סעיף 7): "לא יגלה עתונאי את מקור האינפורמציה, אם נתבקש על כך על ידי מוסר האינפורמציה".*

◆ *נאסר על פרסום מידע שנמסר בתנאי שלא יפורסם. בסעיף 7 נאמר בעניין זה כי "לא יפרסם בעתון שלו אינפורמציה שהוסכם שהיא לא לפרסום".* איסור הפרסום כולל גם מסירת המידע לעתון אחר או למישהו שאיננו קשור לעתון שבו עובד העתונאי אשר קיבל את המידע.

◆ *נוסף סעיף שעניינו אתיקה חברית, ובסעיף 6 נקבע: "אל יכחיש עתונאי ידיעה שפרסם עתונאי אחר, אלא אם כן הוא בטוח כי אינה נכונה".*

◆ *נוסף סעיף שתכליתו לחזק את המעמד היוניוניסטי של אגודת העתונאים ואת התחושה של "ביחד" של חברי האגודה. בעניין זה נקבע בסעיף 11 כי "כל חבר אגודת העתונאים חייב לשמור על כבוד חבריו באגודה ועל שמה הטוב של האגודה".*

הטיפול בתלונות על עבירות אתיקה, בהתאם לתקנון החדש, נמסר לידיה של ועדה חדשה - הוועדה לאתיקה מקצועית - שהוקמה באגודת העתונאים בתל אביב. בישיבה הראשונה של הוועדה, שנערכה ב-25.11.59, סיפר מזכיר אגודת העתונאים בתל אביב, משה רון, על התוכניות והמגעים להקמת מועצת עתונות, בהוסיפו: "כל עוד מועצת העתונות אינה קיימת, חייבת ועדת האתיקה למלא את מקומה לשמירה על טוהר המידות של העתונאים. ציבור של 500 עתונאים בארץ חייב להרגיש שיש עין פקוחה עליו. הדבר, ללא כל ספק, יתרום לשמירה

לוח 2:
כללי האתיקה של אגודת העתונאים בתל אביב (1959)
ותקנון האתיקה המקצועית הראשון של מועצת העתונות (1963)

כללי אגודת העתונאים (1959)	כללי מועצת העתונות (1963)
1. חופש העתונות וההבעה זכות יסוד הוא לאדם ואבן פינה לחירויות ולזכויות במשטר הדמוקרטי. זכות זו תגיע לביטוי ולהגשמה מלאים ומקיפים יותר ככל האפשר, אם אנשי העתונות יזכרו וישמרו תמיד את חובתם המוסרית לשאוף למהימנות ולדייקנות באיסוף ידיעות, ובסירתן ובהסברתן, ובהערכת מעשיו, מחשבותיו ורגשותיו של הציבור.	1. חופש העתונות וההבעה זכות יסוד הם לאדם ואבן-פינה לחירויות ולזכויות במשטר הדמוקרטי. זכות זו באה לידי ביטוי מלא ומקיף ככל האפשר במידה כה אנשי העתונות זוכרים ושומרים תמיד את חובתם המוסרית למהימנות ולדייקנות באיסוף ידיעות ובמסירתן - ובהערכת מעשיו, מחשבותיו ורגשותיו של הציבור.
2. רמה עתונאית-מקצועית ומידת אחריות גבוהות מחייבות שהעתונאי ירגיש את עצמו כמשרת הציבור.	2. רמה עתונאית-מקצועית ומידת אחריות גבוהות מחייבות שאנשי העתונות ירגישו את עצמם כמשרת הציבור.
3. ייעודו של העתונאי - לספק לציבור ידיעות מהימנות וברוקות ופרשנות שאינה מסלפת עובדות.	3. ייעודם של העתונאי והעתון - לספק לציבור ידיעות מהימנות וברוקות ופרשנות התואמת את העובדות.
4. רדיפת בצע וטובת הנאה אישית וכן שירות	4. טובת הנאה אישית וכן שירות ענייניו של פרט
5. הוצאת לעז, הסתה אישית והאשמות בלתי מבוססות הן עבירות חמורות לעתונאי. חייב העתונאי לכבד את שמו הטוב ואת חיי הפרטיים והמשפחתיים של כל אדם. אם הפרסום פוגע בשמו ובכבודו של משהו, יש לתת לו אפשרות לפרסם תשובה. חייב העתונאי להביא בדיוק דברים שהוא שמע ולמנוע מהקורא הסקת מסקנות בלתי נכונות.	5. לא יקבל עתונאי תשלום או כל גמול אחר - בגדר עבודת יחסי ציבור - עבור כתיבת מאמרים או כתבות, או עבור מסירת ידיעות ולא יעשה כל עבודת פרסום אחרת בגדר יחסי ציבור על פי הצעתם או הזמנתם של מוסדות וגופים, ביהוד לא של אלה שאת פעולותיהם הוא סוקר כעתונאי. סבור העתונאי, כי הצעה או הזמנה כזאת אינה נוגדת את האתיקה המקצועית, יקבל בכתב אישור ממועצת העתונות לפני קבלת העבודה וביצועה. אישור כזה אינו בא במקום הסדר בשטח זה בין העתונאי לבין המערכת.
6. פלגיאט וכל צורה של ניצול עבודתו של עתונאי אחר בלי רשותו, אסורים בהחלט. אל יחיש עתונאי ידיעה שפרסם עתונאי אחר אלא אם כן הוא בטוח שאיננה נכונה.	6. הוצאת לעז, הסתה אישית והאשמות בלתי-מבוססות - על רקע לאומי, עדתי, דתי או גזעי - הן עבירות חמורות לאנשי העתונות. חייבים העתונאי והעתון לכבד את שמו הטוב ואת חיי הפרטיים והמשפחתיים של כל אדם. אם הפרסום פוגע בשמו ובכבודו של משהו, יש לתת לו אפשרות לפרסם תשובה. חייבים העתונאי והעתון להקפיד על דיוק הדברים ולמנוע מהקורא הסקת מסקנות בלתי נכונות.
7. לא יגלה עתונאי את מקור האנפורמציה, אם נתבקש על כך על ידי מוסר האנפורמציה. וכן חייב העתונאי להקפיד על שמירת סודות המקצוע והמפעל שבו הוא עובד. לא יפרסם עתונאי בעתון שלו אנפורמציה שהוסכם שהיא לא לפרסום, ואף לא ימסור לכל כתב עת אחר או לכל איש שאיננו קשור לעתונו.	7. פלגיאט או ניצול עבודתו של עתונאי אחר בכל צורה שהיא, או שימוש בזכות היוצרים ללא נטילה רשות - אסורים בהחלט.
8. לא יעסוק חבר אגודת העתונאים בתפקידים מנהליים בעתונו, אם תפקידים אלה מתנגשים באינטרסים המקצועיים של חברי האגודה.	8. לא יגלה עתונאי מקור ידיעה, אם מוסר הידיעה ביקש שלא לגלותו. חייב העתונאי להקפיד על שמירת סודות המקצוע והמפעל בו הוא עובד. לא יפרסם עתונאי בעתון שלו ידיעה שלגביה הוסכם כי אינה לפרסום, ואף לא ימסרנה העתונאי לכתב עת אחר או לאיש שאיננו קשור לעתונו.
9. חבר אגודת העתונאים לא יכול לשמש קצין ליחסי ציבור של איוה מוסד או מפעל, אלא אם כן קיבל היתר מפורש לכך מאת הוועדה לאתיקה מקצועית.	9. תלונות מצד מוסדות, או גופים, או פרטים, נגד עתונאי או עתון, על חריגה ממסגרת תקנון האתיקה המקצועית, יוגשו אל מועצת העתונות וזו תדון בדבר על פי סדרי עבודתה ותוציא את מסקנותיה.
10. מותר לחבר אגודת העתונאים לעבוד גם מחוץ לעתונות בתנאי שאין עבודתו זו פוגעת בסעיפי התקנון ובכללי האתיקה המקצועית.	
11. כל חבר אגודת העתונאים חייב לשמור על כבוד חבריו באגודה ועל שמה הטוב של האגודה.	

מקורות: תקנון האתיקה של אגודת העתונאים (גרסת 1959) - גא"ה: 3 - 116;
תקנון האתיקה המקצועית של מועצת העתונות (גרסת 1963) - מועצת העתונות בישראל, תקנון המועצה (ולא תאריך).
הערה: השינויים בגרסה השנייה מודגשים באות שחורה.

שגדירים, מוזיקאים, כוכבי קולנוע, עתונאים
עטים ב"איר פדנס"

LES AMBASSADEURS - MUSICIENS -
 GRANDES VEDETES - JOURNALISTES
 VOYAGER PAR AIR FRANCE

הפגנתו המפורסמת נור ארטור דובינשטין מגיע ללוד

"מוקש" ידוע, שהעסיק לא מעט את ועדות האתיקה לדורותיהן: כרטיסי חינם או בהנחה ניכרת של חברות תעופה לעתונאים. מודעה זו של חברת התעופה הצרפתית, הופיעה בספר השנה של העתונאים מ-1958

מקרה, במיעוט.

תקנון האתיקה של מועצת העתונות

בשונה ממועצות עתונות אחרות, אשר העדיפו בראשית דרכן שלא לקבוע לעצמן תקנון אתיקה, שיהיה בבחינת ספר הנהיות "מלמעלה", ותחת זאת לאפשר לתקנון לצמוח "מלמטה", על ידי קביעת הלכה

◆ תלונה של תא הכתבים הצבאיים נגד כתב הג'רוזלם פוסט בעניין סיקור מסעה לישראל של הצוללת "תנין". שלטונות הצבא קבעו כי כתב צבאי אחד יוכל להצטרף למסעה של הצוללת מבריטניה לישראל וכי הוא ישמש כ"פולמן" מטעם דובר צה"ל, שיפיץ את החומר לכל מערכות העתונות. בהגדרה שנערכה בין הכתבים הצבאיים נקבע שהכתב הצבאי של הזימון בשפה האנגלית הוא שיצטרף להפלגה. ערב ההפלגה קיבל הכתב תדרוך והובהרו לו הנושאים שהוגדרו ככלעדיים בעבור יחידת הקשר לעתונות בדובר צה"ל. בדרכה לארץ עגנה הצוללת בגיברלטר, משם שיגר הכתב מברקים לדובר צה"ל, לעתונו וכן לידיעות אחרונות. עם שובו ארצה נתבקש הכתב על ידי נציג דובר צה"ל למסור לידיו את יומן המסע, אך נענה שהיומן טרם הושלם. למחרת היום, החל להתפרסם בידיעות אחרונות יומן המסע, בחתימתו של הכתב. כאשר העביר דובר צה"ל את היומן לפרסום גם בעתונות האחרים, סירבו אחדים מהם לפרסמו, משום שהוא פורסם כבר קודם לכן בעתון הערב. בהתייחסה למכירת היומן לידיעות אחרונות קבעה הוועדה שהכתב "חטא כלפי חבריו וכלפי דובר צה"ל, שבשליחותו הוא יצא." לאור חומרת המעשה החליטה הוועדה כי הכתב יושעה מעבודתו ככתב צבאי למשך חודש ימים (גא"ה: 25 - 92).

פסק-הדין בפרשת הצוללת תנין, שניתן על ידי ועדת האתיקה בשנת 1960, ראוי לציון מיוחד, דווקא משום שהוועדה לא הסתפקה בנויפה, אלא הטילה על העתונאי עונש של השעיה לחודש ימים מעבודתו ככתב צבאי. עונש זה, שהוא ככל הנראה החמור ביותר שנגזר על ידי ועדת האתיקה בשנים הספורות שבהן פעלה, מלמד כי הערכאה האתית של אגודת העתונאים לא היססה לגזור עונשים על חבריה שנמצאו אשמים בעבירות אתיות חמורות.

הנכונות שגילו בשנות ה-60 מוסדות אגודת העתונאים לגזור עונשים של ממש על עברייני אתיקה, בולטת שבעתיים על רקע ההתנגדות התקיפה של העתונאים להצעות שהעלה, כ-30 שנה מאוחר יותר, נשיא מועצת העתונות, פרופ' יצחק זמיר, כאשר הציע להסמיך את בית הדין לאתיקה, שאת הקמתו יום, גם להטיל סנקציות על עתוננים ועתונאים. ההתנגדות החריפה של המו"לים, העורכים והעתונאים להטלת הסנקציות גרמה בשנות ה-90 למשבר עמוק במועצת העתונות והייתה, למעשה, המניע להתפטרותו של זמיר מתפקידו.

כיצד ניתן להסביר את השינוי שחל במשך השנים בעמדתם של העתונאים בסוגיית העונשים והסנקציות? - ההסבר טמון, ככל הנראה, בתפישה הכוחנית המאפיינת איגודים פרופסיונליים. בעוד שאיגודים כאלה נכונים במקרים מסוימים להפעיל "שיניים", ואפילו חדות, כלפי חבריהם שסרחו, אין הם מוכנים שסמכות "הנשיכה" תימסר למי שאיננו נמנה עם הפרופסיה. כל עוד היה מעמדה של ועדת האתיקה כשל ועדה פנימית של האיגוד הפרופסיונלי, גותר כוח הענישה בידי האיגוד. לעומת זאת, לו נתקבלה הצעתו של פרופ' זמיר בדבר הסמכת בית הדין של מועצת העתונות האמור לקום לפי הצעתו לגזור עונשים ולהטיל סנקציות, הייתה סמכות הענישה מופקעת מידי האיגוד המקצועי ונמסרת לידי אחרים. שכן, רק אחד משלושת חברי בית הדין הוא נציג העתונאים, בעוד שהשניים האחרים מייצגים את הציבור (יושב ראש בית הדין) ואת המו"לים והעורכים, ומכאן שנציג העתונאים הוא, בכל

למעשה בעת טיפול בתלונות,³⁵ אימצה מועצת העתונות הישראלית תקנון אתיקה כבר עם תחילת פעולתה. לא היה צורך במאמצים רבים לניסוחם של כללי אתיקה. מערכת הכללים, שגובשה על ידי האיגוד הארצי של העתונאים, היתה הבסיס לתקנון האתיקה המקצועית של מועצת העתונות בישראל. אימוץ התקנון, למעט שלושה סעיפים שעסקו ביחסים בין החברים באיגוד המקצועי, נעשה על פי דרישה מפורשת של העתונאים.³⁶ אלה ראו בכללי האתיקה מערכת מגובשת, שנוסחה בעמל רב והתואמת את התפישה המקצועית של העתונאים כמו גם את האינטרסים שלהם, ועל כן תבעו שכללים אלה יהיו את התקנון האתי של הגוף החדש שאך זה נולד.

עם זאת, מועצת העתונות החליטה, בהסכמת העתונאים, על מספר שינויים בכללים המקוריים. השינויים היו משלושה סוגים: סגנוניים, מבניים ומהותיים (לוח 2). השינויים הסגנוניים תרמו לגיבוש של נוסח יותר נהיר ובהיר, ובעיקר יותר תקין מבחינה לשונית, וכן לשינוי חלקי בסדר הסעיפים בתקנון החדש בהשוואה לקודמו.³⁷ השינויים המבניים נגעו להחלת כללי התקנון החדש גם על עתוננים, ולא רק על עתונאים - כפי שהיו הכללים המקוריים - שכן במועצת העתונות היו עתה חברים לא רק העתונאים, אלא גם העתוננים עצמם (באמצעות המו"לים) ואף העורכים. במקום המילה "עתונאי", שנכללה בנוסח המקורי, נקבע מונח חדש - "אנשי העתונות" - המופיע שוב ושוב בסעיפים השונים של התקנון.

ראוי לשים לב למספר שינויים מהותיים. אלה הבולטים שבהם:

◆ **פרשנות עתונאית.** במקום הנוסח המקורי (סעיף 3 בכללים משנת 1959), שבו נקבע כי "ייעודו של העתונאי לספק לציבור ידיעות מהימנות וברורות ופרשנות שאינה מסלפת את העובדות", נקבע בתקנון (סעיף 3), נוסח יותר פוזיטיבי ואף רחב: "ייעודו של העתונאי לספק לציבור ידיעות מהימנות וברורות ופרשנות התואמת את העובדות."

◆ **טיפול בתלונות על עבירות אתיות.** התקנון עיגן לראשונה נוהל בסיסי לטיפול בתלונות, ונאמר בו (סעיף 9), כי "תלונות מצד מוסדות, או גופים, או פרטים, נגד עתונאי או עתון, על חריגה ממסגרת תקנון האתיקה המקצועית, יוגשו אל מועצת העתונות וזו תדון בדבר על פי סדרי עבודתה ותוציא את מסקנותיה".

◆ **הרחבת האיסורים הנוגעים לדרכי איסוף ידיעות על ידי עתונאים.** בנוסח המקורי נקבע (סעיף 4) כי "אל יודקק העתונאי לאמצעי הערמה וסחיטה לשם השגת ידיעות", ובנוסח החדש (סעיף 4) נוסף איסור גם על שימוש באיומים לשם השגת ידיעות, ואף נקבע כי האיסור על שימוש באמצעים פסולים אלה "מכל סוג שהוא".

◆ **החמרת האיסורים הנוגעים לעבודתו של עתונאי בתחום יחסי ציבור ופרסום.** בסעיף 5 של התקנון החדש נקבע כי "לא יקבל עתונאי תשלום או כל גמול אחר - בגדר עבודת יחסי ציבור - עבור כתיבת מאמרים או כתבות, או עבור מסירת ידיעות ולא יעשה כל עבודת פרסום אחרת בגדר יחסי ציבור על פי הצעתם או הזמנתם של מוסדות וגופים, ביחוד לא של אלה שאת פעולותיהם הוא סוקר כעתונאי."

"מתת או טובת הנאה"

כבר עם אישורו של תקנון האתיקה הראשון רווחה בקרב אחדים מחברי

מועצת העתונות התחושה כי הכללים אינם מכסים את כל הסוגיות האתיות הנוגעות לעשייה העתונאית, וכי אפשר שראוי להרחיב ולהוסיף עליהם כללים נוספים. אף על פי כן, הוחלט להשאיר את התקנון במתכונתו הבסיסית, למעט השינויים המעטים שהוכנסו בו. הדבר נבע לא רק מהיענות לתביעת העתונאים, שביקשו כי המועצה תאמץ את כללי האתיקה שנוסחו על ידם, אלא בעיקר מתוך הכרה שתקנון אתיקה איננו קשיח וכי יש להתאימו לתנאים ולנסיבות, ואם אלה אכן ישתנו, יוכנסו בתקנון שינויים בהתאם. יתר על כן, התפישה הכללית הייתה שתקנון אתיקה אמור לשקף את הניסיון המעשי והמצטבר, ועל כן אין טעם להתחבט מראש בניסוחם של כללי ברזל ותחת זאת עדיף ללמוד מן הניסיון, ובמקרה הצורך להוסיף כללים חדשים.

ואמנם, לא חלפו אלא חודשים אחדים מאז אימץ תקנון האתיקה על ידי מועצת העתונות, וכבר נוספו לו שלושה כללים חדשים. הכללים האלה, שהוגדרו כנספח לתקנון האתיקה, נועדו להרחיב ולהבהיר את הנאמר בסעיף 4 של התקנון, שבו נקבע כי "לא יקבל עתונאי טובת הנאה העלולה להשפיע על דרך כתיבתו". הצורך בהבהרות ובהגבלות החדשות נוצר על רקע תלונות שרווחו בקהילת העתונאים על קבלת טובת הנאה מסוגים שונים.

שלושת הכללים החדשים - שרק כעבור שנים אחדות שולבו בתקנון עצמו - קבעו כדלקמן:

א. לא יפנה עתונאי כפרט בבקשת הנחה לשום מוסד או גוף הקשורים ישירות או בעקיפין בעבודתו כעתונאי. הנחות בתשלום למופעי תרבות ואמנות יכולות להיעשות אך ורק באורח קולקטיבי על ידי אגודת העתונאים. הנחות באורח קולקטיבי במוסדות אחרים הקשורים בעבודת העתונאי, יכולות להיעשות אך ורק באישור מועצת העתונות, אשר תקבע בכל מקרה אם אין הדבר עומד בניגוד לאתיקה העתונאית.

ב. פנייה מצד חברות סיסה, חברות ספנות או תיירות, אל העתונאי, בדבר כרטיסים בהנחה או חינם, יכולה לבוא אך ורק באמצעות מערכת העתון. פנייה אל גורמים אלה מצד העתונאי, יכולה לבוא רק באמצעות העתון. (יציין, כי בגרסה מאוחרת יותר של סעיף זה, הכלולה בתקנון שפורסם על ידי מועצת העתונות בשנת 1973, נקבע כי הפניות ההדדיות של חברות תעופה, ספנות ותיירות, או אליהן, יכולות להיעשות לא רק באמצעות מערכת העתון, אלא גם באמצעות אגודת העתונאים. הוספת אגודת העתונאים, כגורם בעל סמכות לעסוק בנושא כה רגיש כמו כרטיסי נסיעה לחו"ל, מלמדת על רצונו של האיגוד המקצועי לחזק את מעמדו).

ג. לא יקבל עתונאי חפץ ממפעל או מוסד עמו הוא קשור קשר מקצועי-עתונאי, להוציא מכלל זה דוגמאות של מוצרים לשם כתיבה עליהם. בכל מקרה בו המוצרים חורגים ממסגרת של דוגמה סמלית - לא יקבל העתונאי את החפץ. (בגרסה המאוחרת יותר של סעיף זה, הכלולה בתקנון האתיקה משנת 1973, הורחב האיסור על קבלת חפץ גם ל"מתת או טובת הנאה". כן נקבע בנוסח המאוחר יותר כי "במקרה של ספק יובא העניין לפני ועדת האתיקה של אגודת העתונאים". גם במקרה זה אפשר להיווכח ברצונו של

1. M. Allison (1986), "A Literature Review of Approaches to the Professionalism of Journalists," *Journal of Mass Media Studies*, 1(2), 5-19.

2. המחקר על תולדות האתיקה העיתונאית בישראל נתאפשר אחרי שעלה בירי לאתר את ארכיון מועצת העיתונות בין השנים 1963-1989, שקיומו לא היה ידוע והיתה אף הערכה כי נשלח לגריסה עוד לפני שנים רבות. בארכיון זה היו שמורים גם פרוטוקולים ומסמכים אחרים בנושא האתיקה מהתקופה שקדמה להקמת מועצת העיתונות. הארכיון נתגלה במסגרת איסוף מסמכים לעבודת דוקטור, שנכתבה במסגרת המחלקה למדע המדינה באוניברסיטת בר אילן, בהנחיית פרופ' שמואל ליימן-וילציג וד"ר דינה גורן. המאמר הנוכחי מבוסס בחלקו על עבודה זו.

3. J. Cullen (1978), *The Structure of Professionalism*, New York: Petrocelli; Hall, R. (1968) "Professionalization and Bureaucratization," *American Sociological Review*, 33(1), 92-104.

4. W. Moore (1970), *The Professions: Roles and Rules*, New York: Russell Sage.

5. E. Greenwood (1957), "Attributes to Professions," *Social Work*, 2, 45-55.

6. M. Schudson (1978), *Discovering the News*. New York: Basic Books.

7. G. Tuchman (1973), "Making News by Doing Work: Routinizing the Unexpected," *American Journal of Sociology*, 79(1), 111-131.

8. G. Tuchman (1972), "Objectivity as Strategic Ritual: An Examination of Newsmen's Notions of Objectivity," *American Journal of Sociology*, 77(4), 666-679; D. Schiller (1979), "An Historical Approach to Objectivity and Professionalism in American News Reporting," *Journal of Communication*, 29(4), 46-57; M. Schudson (1990), *Origins of the Ideal of Objectivity in the Professions*. New York: Garland; D. Hallin (1992), "The passing of 'High Modernism' of American Journalism," *Journal of Communication*, 42(3), 14-25.

9. O. Nayman (1973), "Professional Orientations of Journalists: An Introduction to Communicator Analysis Studies," *Gazette*, 19, 195-202.

10. M. Janowitz (1975), "Professional Models in Journalism: The Gatekeeper and the Advocate," *Journalism Quarterly*, 52, 618-626.

11. J. Ladinsky (1981), "The Professions," in: M. Smith, & A. Wertheimer, eds., *Pharmacy Practice: Social and Behavioral Aspects* (pp. 1-11). New York: Williams & Wilkins, p. 5.

12. K. MacDonald, G. Ritzer (1988), "The Sociology of the Professions: Dead or Alive?" *Occupations and Work*, 15(3), 251-272.

13. דן כספי ויחיאל לימור (1992), *המתווכים: אמצעי התקשורת בישראל 1948-1990*. תל-אביב.

14. החברים האחרים בוועדה היו: מיכאל אסף (יו"ר), ד"ר שלמה גרוס ואלחנן קרמר.

15. אורי קיסרי, (1958), "אתיקה עיתונאית". *ספר השנה של העיתונאים*. תל-אביב.

16. כך עולה ממכתב ששיגר מזכיר אגודת העיתונאים בתל-אביב, משה רון, אל מערכת העיתונים היומיים ואשר אליו צורפה שיטת עקרונות האתיקה המקצועית (נגנז אגודת העיתונאים, להלן גא"ה: 27 - 97).

17. קיסרי, שם.

18. במונח "המוסד המרכזי של העיתונאים בארץ" התכוון קיסרי לאגודת העיתונאים בתל-אביב, שהייתה הגדולה והדומיננטית מבין שלוש אגודות העיתונאים בארץ. שתי האגודות האחרות - בירושלים ובחיפה - היו אז קטנות מאוד והשפעתן שולית.

19. קיסרי, עמ' 182-183 (הערה 15 לעיל).

20. המחבר עוסק עתה במחקר על נושא זה.

21. גא"ה: 3 - 16ב'.

האיגוד המקצועי לחזק את מעמדו ואת סמכותו לגבי העיתונאים החברים בו, וזאת באמצעות הענקת סמכויות החלטה והכרעה לוועדת האתיקה.

תפישת היסוד של מועצת העיתונות, שלפיה תקנון האתיקה אינו בבחינת "עשרת הדברות", אלא אוסף כללים שיש לעדכן מדי פעם, לאור הניסיון ובהתאם לנסיבות המשתנות, גם מומשה הלכה למעשה. ואמנם, במשך השנים עודכן התקנון פעמים אחדות ואף נוספו לו סעיפים שונים. העדכון הראשון של תקנון האתיקה המקצועית נעשה בשנת 1973 ומרבית השינויים שהוכנסו בו היו סמנטיים בעיקרם. שינויים משמעותיים יותר נעשו בשנת 1986 ועוד יותר מכך בגרסה האחרונה והעכשווית של התקנון, שאושרה בשנת 1996, אולם הדיון בגרסות המאוחרות ובשינויים שנעשו בהן חורג מגבולות המאמר הנוכחי.³⁸

"תקנון האתיקה המקצועית לעיתונאים חברי אגודת העיתונאים בתל-אביב", שאושר בשנת 1958, היה התשתית, שעל יסודותיה התפתחו במשך השנים האתיקה העיתונאית בישראל וכלליה. כבר בשלבי גיבושם של הכללים הראשונים, ובעיקר בשנים שלאחר מכן, היו שנטו לתאר אותם כהוכחה להתמקצעות של הקהילה העיתונאית בישראל, שכן כללי אתיקה הם מהמאפיינים המובהקים של כל מקצוע חברתי מוכר. קביעת כללים של מותר ואסור, ובעיקר ההקפדה על יישומם של כללים כאלה, היא לכאורה עדות לכך שאנשי המקצוע נאמנים לשליחותם המקצועית, חותרים להעלאת רמתם ולשיפור איכות השירות שהם מעניקים לציבור ומנסים לעקור עשבים שוטים ולשרשם. אם כך הם פני הדברים, הרי שיש בכך גם ביטוי מעשי לתפישה המבנית-תפקודית בחקר הסוציולוגיה של המקצועות, הרואה באימוץ כללי אתיקה שלב בתהליך ההתמקצעות של עיסוק.

מצד שני, עיון מדוקדק בכללי האתיקה שגיבשו על ידי אגודת העיתונאים מלמד כי העלאת הרמה המקצועית לא היתה הסיבה היחידה, ואפשר שאף לא הסיבה הדומיננטית, לעיצובם ולגיבושם של כללים אלה. סעיפים הקובעים, כדוגמה, כי "לא יעסוק חבר אגודת העיתונאים בתפקידים מנהליים בעתונו במידה שתפקידים אלה עלולים לפגוע באינטרסים המקצועיים של חברי האגודה" (גרסת 1958, סעיף ה') או "כל חבר אגודת העיתונאים חייב לשמור על כבוד חבריו באגודה ועל שמה הטוב של האגודה" (גרסת 1959, סעיף 11), מלמדים על תפישה יוניוניסטית נוקשה ועל רצון לחזק את מעמדו של האיגוד המקצועי של העיתונאים ולגונן עליו גם במסווה של כללי אתיקה. אולם, אפילו אם הכוונה המקורית לא הייתה דווקא לייצר את "ספר המוסר" של העשייה העיתונאית, יצקו הכללים הללו את היסודות שעליהם גובש בהדרגה "המצפון" של אנשי העיתונות בישראל, ובדיעבד, מתוך שלא לשמה בא לשמה.

22. סוגיה זו החריפה במיוחד לאור העובדה שכותבים רבים בעתונות הועסקו במשרות הלקיות והם נאלצו, לפיכך, לעסוק בעבודה נוספת, כדי להשלים את הכנסתם. בדיון שהתקיים עם ועד תא מבקרי הקולנוע באגודת העיתונאים בתל-אביב, ציין בהקשר זה יושב ראש ועדת האתיקה, גבריאל צפרוני: "אם אדם עובד במשרה חלקית בעתון, אין למנוע ממנו אפשרות לפרנסה נוספת. כל זמן, כמובן, שהוא אינו עוסק ביחסי ציבור למוסדות כגון אילנשיל פוליו, המועצה למניעת תאונות ועוד". גא"ה: 25 - א'97.
23. בישיבת הוועדה לאתיקה מקצועית, שנתיקמה ב-24.8.61, אמר גבריאל צפרוני בעניין זה: "יש גם שמועות על עיתונאים המקבלים שוחד. אין ספק שיש הגזמה בשמועות אלה, אולם נראה שיש דברים בגו". שם, 25 - א'97.
24. שם, 25 - 97.
25. ש. שריה, (1957). "שוחר העתונות - כיצד?" ספר השנה של העיתונאים, תל-אביב, עמ' 35.
26. גא"ה, 3 - 116 ד'.
27. שם, 3 - 106 ב'.
28. ביטוי מוחשי לתפישה החינוכית, שהיא כשלעצמה ביטוי לתפישת "העתונות המגויסת", אפשר למצוא בהחלטה שנתקבלה באסיפה השנתית של אגודת העיתונאים ביולי 1958, שבה נקבע: "בשעת מתיחות בעולם, ובמזרח התיכון בפרט, מדגישה האסיפה הכללית את השיבות תפקידים של אנשי העט, עובדי העתונות בישראל: למיזוג גלויות ואחוזה בין כל התושבים, לביצור עצמאות הקיום ועצמיות התרבות, חרות הרוח והרמוקרטיה במדינה, לטיפוח השלום ולהבנה בין העמים. העיתונאי בישראל יעמוד ביתר שאת על משמר חופש העתונות, כבוד היצירה והיוצר וזכות הביקורת החופשית התגונה, יבטא את האור שבמפעל התחיה שלנו ויוסיף לחנך לאזרחות טובה ונאמנה למדינת ישראל". גא"ה: 3 - 116 ב'.
29. "היש צורך במועצת עתונות? - סימפוזיון" (1958). ספר השנה של העיתונאים, תל-אביב, עמ' 201.
30. גא"ה, 3 - 116 ב'.
31. שם, שם.
32. "תקנון האתיקה המקצועית לעיתונאים חברי אגודת העיתונאים", שאושר הודשים אחדים קודם לכן, פורסם בספר *השנה של העיתונאים תשי"ח*. בדבריי הפתיחה שלן לספר זה ציינו העורכים - יהודה גוטהלף, ישראל אבן נור ואהרן קלאוס - כי כללי האתיקה החדשים נועדו כדי "שהעיתונאי ישרת את הצבור בהספקת ידיעות מהימנות וברוקות ויפרשן ברוח של חנוך הציבור לאזרחות טובה וליחס כבוד בין אדם לרעהו" (שם, עמ' 6). למרות החשיבות הרבה שיוחסה לכאורה לתקנון החדש, הוא לא זכה להבלטה בספר השנה וגוסמו המלא פורסם רק בעמ' 188 בספר זה.
33. גא"ה, 27 - 97.
34. שם, 25 - א'97.
35. דוגמה לכך היא מועצת העתונות בהודו. A.N. Grover (1984). "Forward," in: A. Jacob, & U. Loghani, *Violation of Journalistic Ethics and Public Taste*, Bombay, Tripathi.
36. ההחלטה שלפיה יאמצו כללי האתיקה על ידי מועצת העתונות נתקבלה בכנס הארצי של העיתונאים. על ההחלטה מסר מזכיר המועצה, מאיר בן-גור - שהיה גם הרכו המקצועי של אגודת העיתונאים בתל אביב - בישיבת הוועד הפועל של מועצת העתונות ב-5.7.63. גא"ה, 86 - 52/1967.
37. השינויים בתקנון וכן הנספח שעסק בסוגיית "טובות הנאה" גובשו על-ידי ועדה מיוחדת, שחבריה היו: מיכאל אסף, משה ז'ק, אלי ניסן, גבריאל צפרוני, יוסף קרני ומאיר בן-גור. *חוזר מועצת העתונות*, 30.6.63.
38. לדיון מפורט על גלגולי תקנון האתיקה המקצועית של מועצת העתונות ועל התיקונים השונים שהוכנסו בו במשך השנים ראו: י. לימור, (2000) *מועצת העתונות בישראל כמנגנון פיקוח פנימי של מוסד התקשורת בישראל* (חיבור לשם קבלת תואר "דוקטור לפילוסופיה", רמת-גן: אוניברסיטת בר-אילן).